

Milan Radošević

PROBLEM TUBERKULOZE U ISTARSKIM NOVINAMA U RAZDOBLJU 1919. – 1940. GODINE

Milan Radošević, prof.
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Zavod za povijesne i društvene znanosti u Rijeci
Područna jedinica u Puli
Prolaz kod kazališta 2, HR-52100 Pula
mrados@hazu.hr

UDK 616-002.5:070.1(497.5-3Istra)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 14. 2. 2010.
Prihvaćeno: 9.6. 2010.

Autor se u članku bavi prikazom i kritičkom analizom članaka istarskih međuratnih tiskanih medija, u prvom redu pulskog dnevnika L'Azione (Corriere Istriano), na temu tuberkuloze. Ta je bolest, osim demografskih, istarskom poluotoku donosila i velike ekonomske probleme zbog velikog broja oboljelih i nedostatnih financijskih sredstava općinskih vlasti da plate hospitalizaciju svojih mještana. Sukladno tomu, fašistička je vlast u Istri, ali i u čitavoj Italiji, kroz medije posvećivala mnogo pozornosti tom problemu, nastojeći pritom obavještavati javnost o antituberkuloznim mjerama te je istodobno obrazovati po pitanjima higijene i mogućnostima sprječavanja daljnjeg širenja zaraze. U usporedbi s ostalim provincijama Kraljevine Italije, Istra je s Julijskom krajinom (Venezia-Giulia) nakon Prvog svjetskog rata držala prvo mjesto u visini mortaliteta od tuberkuloze, a koji je na istarskom poluotoku prelazio dva promila. Prvih poratnih godina istarske su novine, kao najutjecajnije međuratni mediji, objašnjavale uzroke visokog pomora od tuberkuloze na istarskom poluotoku kao posljedicu nedostatka higijene, pothranjenosti, nerazvijene zdravstvene infrastrukture i nedovoljnog zdravstvenog prosojećivanja. Ti su preduvjeti bili dodatno potpomognuti nevoljama koje je donio Prvi svjetski rat u smislu opće gladi, iscrpljenosti vojnika povratnika s bojišta te istarskih žena i djece iz austrijskih, mađarskih i čeških prihvatnih logora. Istra je Rapalskim ugovorom 1920. postala dio Kraljevine Italije, no tek od 1926. i osnivanja Antituberkuloznog konzorcija za Istru uspješno se pristupilo slojevitom rješavanju tog gorućeg demografskog i socijalnog problema. Sa završenom institucionalizacijom fašizma krajem 20-ih godina XX. st., medijski se diskurs vezano uz problem tuberkuloze promijenio; uzroci širenja tuberkuloze pripisivani su od tada nemarnosti pojedinca, dok je kritika zdravstvene politike zamijenjena optimizmom i širokom propagandom u smislu dobrotvorne mobilizacije i financijske solidarnosti stanovništva.

Ključne riječi: tuberkuloza; mediji; Istra; međuraće.

Uvod

Prvih desetljeća XX. st. istarski je svijet, posebice onaj siromašniji, živio u strahu i oprezu pred brojnim bolestima, među kojima su se isticale tuberkuloza, malarija, tifus i dizenterija, kao tipične bolesti slabije razvijenih krajeva.¹ Tuberkuloza je u Istri, bez sumnje, bila najveći zdravstveni problem kako za vrijeme vladavine Austro-Ugarske, tako i one Kraljevine Italije nakon Prvog svjetskog rata. Osim znatnih demografskih gubitaka, koji su se u Istri prvih poratnih godina ogledali u najvećoj stopi pomora od tuberkuloze u Kraljevini, u iznosu od preko 2 promila, ta je zarazna bolest nanosila i veliku ekonomsku štetu zbog deseterostruko većeg broja bolesnika.² Oni su često bili nesposobni za rad, ovisni o svojim bližnjima i pomoći općina te karitativnih ustanova; za njihovo je bolničko i sanatorijsko liječenje trebalo osigurati velika novčana sredstva.

Problem tuberkuloze dakle nije bio samo zdravstvene prirode, već je bio i težak socijalni i ekonomski uteg istarskoj populaciji, kojem se pridavalo mnogo pažnje. Stoga je tu problematiku, osim s medicinskog aspekta, potrebno proučavati i s područja humanističkih znanosti, ali i ekonomije. Međutim, historiografija je do danas pružila tek dva znanstvena članka o tuberkulozi u Istri prve polovice XX. stoljeća. Jednome je prilogu autorica talijanska historiografkinja Anna Maria Vinci, koja je pisala o bolestima i društvu, i to na istarskom slučaju. Studija je objavljena 1985. godine te je u njoj ukazano na kompleksnost promatranog problema povezujući ga usto s ekonomskim, političkim i socijalnim realitetima Istre u Kraljevini Italiji.³ Hrvatski je historiograf Darko Dukovski tuberkulozu razmotrio 1998. u radu o zdravstvenim i higijenskim prilikama u Istri u prvoj polovici XX. stoljeća.⁴

Cilj našega članka, na tragu produbljivanja dosadašnjih spoznaja, jest prikazati problem tuberkuloze u Istri između dva svjetska rata kroz medijski diskurs⁵ tadaš-

¹ Darko DUKOVSKI, *Svi svjetovi istarski*, Pula, 1998., 103.

² Usporedi: Mauro GIOSEFFI, *La tubercolosi nella Venezia Giulia nella sua diffusione profilassi e bonifica*, Poreč, 1922., 65; Vincenzo CALDERATO, *La tubercolosi nell'Istria*, Pula, 1936., 49. Calderatovo djelo jedno je od rijetkih studija o tuberkulozi u Istri nastalih u vrijeme fašizma koje daje iscrpne podatke i analize o toj problematici.

³ Anna Maria VINCI, "Malattie e società: il caso istriano" (dalje: VINCI, "Malattie..."), u: *Istria fra le due guerre: per un contributo sociale*, Rim, 1985., 225-280.

⁴ Darko DUKOVSKI, "Zdravstvene i higijenske prilike u Istri 1900.-1950.", *Časopis za suvremenu povijest*, 30/1998, br. 3., 535-545.

⁵ Pojam diskursa u ovom se istraživanju rabi u značenju oblika reprezentacije stvarnosti, koji ujedno ne predstavlja i konačnu istinu te stvarnosti.

njih dominantnih istarskih listova *L'Azione*⁶ i *L'Istria agricola*⁷. Ta su dva lista, od kojih je jedan bio okrenut građanskoj, a drugi seoskoj populaciji, nakon dolaska fašista na vlast 1922. godine postali dio njegove informativne mreže koja je stvarala javno mnijenje (i) o najpogubnijoj međuratnoj bolesti – tuberkulozi. Kroz uzorak od 403 konzultirana članka u novinama, kao najraširenijem mediju međuraća, mogu se, u komparaciji s tiskanim vrelima, donijeti zaključci o pretfašističkom i fašističkom medijskom diskursu po pitanju te bolesti i njezinih demografskih, ekonomskih te najzad socijalnih posljedica po stanovnike Istarske provincije. Također, spomenuti izvori nude nam do sada nepoznate podatke o specifičnostima borbe protiv tuberkuloze u međuratnoj Istri, opterećene ekonomskim i političkim problemima, posebice u prvom desetljeću nakon talijanske okupacije te za vrijeme velike ekonomske krize (1929. – 1933.).⁸ Naime, završetkom Prvog svjetskog rata i talijanskom okupacijom istarskog poluotoka, nakon primirja Italije i Austro-Ugarske u Villi Giusti 3. studenoga 1918., počelo je razdoblje dugotrajnog, ali gotovo stalnog pada pomora od tuberkuloze.⁹ Potencijalnom usporedbom i dopunom tih, po svojoj naravi, paušalnih i nepotpunih podataka s do danas nedovoljno istraženom arhivskom građom moglo bi se doći do potpunijih zaključaka koji bi dali konkretn(ij)e odgovore na posljedice tuberkuloze, napose na istarsku demografiju i ekonomiju.¹⁰

Od medija tiskanih na hrvatskom jeziku potrebno je istaknuti tjednik *Pučki prijatelj*¹¹, koji je čitateljstvu pružao zdravstvene savjete. Njegovi su članci o zdravstve-

⁶ Dnevnik je počeo izlaziti u Puli 1. siječnja 1919. pod nazivom *L'Azione*; točno deset godina kasnije ime je promijenio u *Corriere Istriano*. U svojim počecima glasilo je kao socijal-reformistički dnevnik, da bi se usponom fašizma priklonio toj opciji, potpavši pod vlasništvo Istarskog fašističkog saveza 1923. godine. Na četiri stranice velikog formata (39 x 58 cm) donosio je vijesti iz svijeta i Italije, s posebnim težištem na lokalnim, istarskim temama. Marcelo BOGNERI, *La stampa periodica italiana in Istria (1807. – 1947.)*, Trst, 1986., 111, 147.

⁷ Kao dvotjednik izlazio je u Poreču od 1907. do 1915. te potom od 1921. do 1940. godine. Na 30-ak stranica donosio je poljoprivredne vijesti, savjete, oglase, ali i ostale teme poput zdravstvenih (ne) prilika vezanih uz ruralne krajeve. *Isti*, 87.

⁸ Više o ekonomskom stanju u Istri vidi u: Herman BURŠIĆ, "Gospodarske prilike istarskog sela između dva svjetska rata, asimilacija "inorodaca", u: *Pazinski memorijal*, sv. IX., Rijeka, 1979., 169-185.; Darko DUKOVSKI, *Fašizam u Istri*, Pula, 1998.; Almerigo APOLLONIO, *Venezia Giulia e fascismo 1922 - 1935.*, Gorizia, 2004.

⁹ Istarska provincija formalno je nastala kraljevskim dekretom br. 53. od 18. siječnja 1923.; Milivoj KORLEVIĆ, "Uprava i sudstvo u Istri od 1918. do 1945", u: *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, sv. II, Rijeka, 1954., 62.; CALDERATO, *n. dj.*, 75.

¹⁰ Djelovanje zdravstvenih ustanova u Istri koje su liječile oboljele od tuberkuloze nije bilo predmet ovog istraživanja. O tom pitanju više u: Milan RADOŠEVIĆ, "Pulski dnevnik *L'Azione* (*Corriere Istriano*) o istarskim zdravstvenim uvjetima u međuraću (1919. – 1940.) – osvrt na pojedine probleme", *Vjesnik istarskog arhiva*, 17, Pazin, 2010., 179-198.

¹¹ Kao tjednik počeo je izlaziti 1907. godine s podnaslovom *Poučno-gospodarski list*. Nakon Prvog svjetskog rata pa do 1920. izlazi u Pazinu s podnaslovom *List za puk i zabavu hrvatskom seljaku*, a u

nim problemima bili veoma rijetki i isključivo edukativne i savjetodavne naravi; o tuberkulozi kao istarskom demografskom i ekonomskom problemu nije bilo ni riječi. Gotovo identična je situacija bila i s tjednicima *Istarska riječ* i *Istarski list*.¹² Zašto je tomu tako odgovore treba tražiti u političkoj situaciji međuratne Istre i postupnom gašenju medijske kritike nakon institucionalizacije fašističkih struktura, što se posebno odnosilo na hrvatska glasila koja su do kraja trećeg desetljeća XX. st. izbrisana s medijske scene istarskog poluotoka.¹³

Spomenuti su talijanski listovi na svojim stranicama upozoravali javnost o problemu tuberkuloze pokušavajući pružiti osnovne zdravstvene savjete u smislu prevencije, odnosno važnosti pridržavanja higijenskih normi. Novine su prenosile i osvrte istarskih zdravstvenih djelatnika o prisutnim poratnim bolestima na poluotoku. Iz tih članaka daje se iščitati kako su istarski liječnici, među kojima se posebno isticao dr. Mauro Gioseffi, upozoravali na ljudske i ekonomske gubitke uzrokovane tuberkulozom, ali i ostalim zaraznim bolestima, te predlagali konkretna rješenja za njeno suzbijanje.¹⁴ U tim promišljanjima nametalo se nekoliko osnovnih problema, koji su u konačnici svi bili povezani s nedostatkom financija kojima je provincija raspolagala. Gorući problem poraća odnosio se na prevelik broj oboljelih i nedostatne kapacitete pulske bolnice, kojoj je gravitirala istarska populacija središnje i južne Istre, ali i na nelikvidnost općina koje nisu mogle platiti liječenje svim potrebitim mještanima. Nadalje, Istra nije prvih poratnih godina imala ni sanatorij koji bi prihvaćao najteže oboljele od tuberkuloze.¹⁵ Istarski su liječnici djelovali u skladu s mogućnostima, nastojeći svojim medijskim priložima i apelima djelovati na poboljšanje preventivnih mjera i infrastrukturni razvoj. Pozitivan pomak bio je vidljiv posebice 30-ih godina XX. st., kada su u Istri zdravstvene prilike, zahvaljujući i ekonomskom oporavku provincije, bile povoljnije, čemu ide u prilog i pad pomora od tuberkuloze.¹⁶

razdoblju 1920. – 1922. te 1924. – 1928. izlazi u Trstu s podnaslovom *Tjednik za politiku, kulturu i gospodarstvo*.

¹² Tjednik *Istarska riječ* izlazio je u razdoblju 1923. – 1929. godine u Gorici, a tjednik *Istarski list* u razdoblju 1929. – 1930. godine u Trstu. MILANOVIĆ, *n. dj.*, 522-523.

¹³ Od 1929. godine odlukom talijanske vlade svi su hrvatski i slovenski listovi bili obustavljeni. Do kraja 1930. posebnom je dozvolom dopušteno izdavanje listova *Družina*, *Novi list* i *Istarski list*. Više u: MILANOVIĆ, *n. dj.*, 514-515, 521-523.

¹⁴ Na prisutnost i vrste zaraznih bolesti ukazao je liječnik A. Sclavo u: "Appunti per i disinfettatori", *L'istria agricola* (Poreč), br. 21., 15. XI 1921., 495.

¹⁵ Usporedi: GIOSEFFI, *n. dj.*; CALDERATO, *n. dj.*; "Problemi igienico-sociali dell'Istria", *L'Azione*, br. 4., 4. I. 1920., 3.

¹⁶ CALDERATO, *n. dj.*, 51.

S procesom potpune fašizacije svih društvenih pora istarskog društva prema kraju 20-ih godina XX. st., i novine su se morale prilagoditi i podrediti fašističkoj ideologiji. Iako su fašistički mediji (mediji drugačijih političkih pogleda nisu ni bili dozvoljeni) i dalje izvještavali o tuberkulozi, ali i drugim tzv. socijalnim bolestima, kritički intoniranih tekstova spram državne socijalne politike gotovo da od tada nije bilo.¹⁷

Podaci i analize istarske periodike na temu tuberkuloze prvih poratnih godina

Tešku "borbu" s tuberkulozom koju će istarski zdravstveni djelatnici, ali i politički vrh, povesti, ili bolje reći, preuzeti od prošle vlasti, nagovijestio je pulski dnevnik *L'Azione* već 3. veljače 1919. Ističući kako točne statistike oboljelih i umrlih od tuberkuloze za vrijeme rata još nisu poznate, ali ukazujući na primjer Beča, koji je zbog nedostatka prehrambenih namirnica 1917. imao 11.000 mrtvih, u članku se navodi kako i u Istri treba biti na oprezu zbog potencijalno vrlo lošeg stanja na terenu.¹⁸ Crne slutnje potvrđuje nam i česta prisutnost reklama za lijekove navodno učinkovitih protiv plućne tuberkuloze, kao najtežeg i najučestalijeg oblika te bolesti.¹⁹ Istra, naravno, nije bila jedina talijanska regija pogođena tuberkulozom. Neposredno prije Prvog svjetskog rata, 1913. godine u Istri je od te bolesti umrlo oko 1.200 ljudi, odnosno 2.8 promila, u Trstu 1.000 osoba, odnosno 3.05 promila, a čemu je kao glavni uzrok pripisana loša higijena.²⁰ Statističke podatke o tuberkulozi u Italiji prijeratnog razdoblja pronalazimo u članku od 23. siječnja 1921. U dvogodišnjem razdoblju, 1910. – 1911. Italija je (u prijeratnim granicama) imala 115.000 mrtvih, od kojih su se 82.000 odnosile na plućnu tuberkulozu, odnosno sveukupno oko 1.7 promila, što nam govori o katastrofalnim demografskim posljedicama na Apeninskom poluotoku, a koje su opet bile znatno manje nego na istarskom poluotoku. Za godine 1917. i 1918. ne donose se podaci, ali novine su točno pretpostavile da je zbog ratnog vihora, gladi i premorenosti tih godina broj bio i višestruko veći. Glavni razlozi takvih tendencija tražili su se u "neukosti masa oko pitanja higijene, nečistoće domova, lošoj prehrani, nedovoljnoj brizi za materinstvo, djecu i posao, slaboj ili nikakvoj obrani od zaraze". Rješenje se vidjelo u "širenju higijenskih normi iz grada u selo,

¹⁷ Godine 1933., nakon desetljeća i pol talijanske uprave, Istarska je provincija privređivala više financijskih sredstava samo od najsiromašnijih talijanskih pokrajina Lukanije i Sardinije. VINCI, "Malaria...", 280.

¹⁸ "Il dopoguerra sanitario – La lotta contro la tubercolosi", *L'Azione* (Pula), 3. II. 1919., 2.

¹⁹ "Tubercolosi – la Glecomina", *L'Azione*, br. 1., 1. I. 1920., 3.

²⁰ "A proposito del Sanatorio interprovinciale giuliano", *L'Azione*, br. 59., 9. III. 1923., 2.; GIOSEFFI, *n. dj.*, 10.

od vladajućih klasa prema masama".²¹ Vrijeme će pokazati da su takve ishitrene prosudbe bile pogrešne te da je u većim gradovima u Istri pomor od tuberkuloze bio jednak ili čak veći od onoga u ruralnim krajevima.²²

Ono što je u negativnom kontekstu isticalo Istru u godinama nakon talijanske okupacije 5. studenoga 1918. jest podatak da je upravo u tom području, uz Tridენტinsku i Julijsku Veneciju, i prije i nakon rata bila najviša smrtnost od te bolesti u usporedbi s drugim provincijama Kraljevine Italije.²³ Ilustracije radi, možemo navesti podatak da je prve dvije poslijeratne godine u Puli na pet preminulih osoba jedna nosila tuberkulozni biljeg.²⁴

U veljači 1920. u Poreču se sastala antituberkulozna potkomisija za Istru pod predsjedanjem dr. Innocentea Chersicha²⁵. Na sjednici, kojoj je cilj bio organizirati buduće korake u borbi protiv tuberkuloze, sudjelovali su vojni liječnici, ali i oni civilni poput dr. Giovannija Mantovana, dr. Maura Gioseffija i dr. Enocha Zadra, koji će svojim radom obilježiti istarsko međuratno zdravstvo. Već tada primjećujemo začetke onoga što će konstantno usporavati rješavanje problema tuberkuloze u Istri. Naime, pukovnik-liječnik dr. Giangiuseppe Sebastianelli, došavši na sjednicu s uputama dobivenima na provincijskoj komitetškoj sjednici u Trstu, tražio je da se potkomisija ograniči na one zaključke koji se mogu odmah, s obzirom na financijsko stanje, provesti u djelo. Dr. Mauro Gioseffi, koji je zasigurno tada bio najbolje upućen u opasnost(i) od tuberkuloze (i malarije) u Istri, predložio je pak širok plan i program mjera njezina suzbijanja. Možemo reći da su obojica bila u pravu, jer trebalo je promptno reagirati i pomoći oboljelima, ali i početi sa širom organizacijom kako bi se broj oboljelih u bliskoj budućnosti smanjio i bolest iskorijenila. Samo liječenje, bez prevencije ne bi vodilo nikamo.

Na sjednici je doneseno nekoliko zaključaka:

1. Potrebno je u Puli ili Vodnjanu osnovati jedno lječilište za tuberkulozne (*tuberculosisario*), organizacijski ovisno o pulskoj provincijskoj bolnici;
2. Potrebno je otvoriti antituberkulozne dispanzere u svakom političkom okrugu provincije, a ponajprije u Puli, Rovinju, Voloskom i Pazinu;
3. U većim centrima Provincije trebaju se osnovati komiteti za antituberkuloznu propagandu;

²¹ "Importanza del problema tubercolare", *isto*, 23. I. 1921., 3.

²² CALDERATO, *n. dj.*, 97.

²³ *Isto*, 72.

²⁴ GIOSEFFI, *n. dj.*, 8.

²⁵ U radu će se kod imena i prezimena rabiti onaj talijanski nefonemski slovopis na koji nailazimo u talijanskim tiskanim medijima.

4. Škole trebaju održavati predavanja djeci o higijeni i socijalnoj skrbi;
5. Treba se poticati otvaranje ustanova za dezinfekciju i pranje robe, barem u većim općinama;
6. Predsjedništvo se treba obvezati na vršenje pritiska na provinciju i općine pri dotacijama sredstava iz proračuna u svrhu borbe protiv tuberkuloze.

Brzo se pokazalo da je ovakav plan bio bliži Gioseffijevu sveobuhvatnom, korjenitom rješavanju problema nego realnim mogućnostima provincije u njihovu financiranju.²⁶ U vrijeme zatvaranja pulskog Arsenala, dotadašnje "lokomotive" razvoja Pule i Istre, te smanjenja prodaje vina i maslinova ulja zbog talijanske konkurencije, nije se moglo očekivati da će provincija intervenirati s većim sredstvima. Stoga je Gioseffi početkom 1921., svjestan nemogućnosti osnivanja većih i opremljenijih dispanzera, predlagao osnivanje nekoliko manjih koji bi, osim gradova, pokrivali svojom djelatnošću i jednako pogođene ruralne krajeve. Ti dispanzeri, po njegovu viđenju, trebali su imati koordinacijsku ulogu: općinski liječnici ispunjavali bi kratke formulare te ih predavali na uvid ustanovi, potom bi potrebitima u posjet dolazile nadzornice (*vigilatrici*), žene osposobljene za edukaciju po pitanju higijene i dezinfekcije, a koje bi svojim savjetima nastojale zaustaviti širenje zaraze među drugim ukućanima. Teže slučajeve dispanzeri bi preusmjeravali u bolnice i specijalizirane institucije.²⁷ Takva djelatnost dispanzera nametala se kao krajnje potrebna jer su dobrim dijelom zbog neobrazovanosti o higijenskim mjerama, ali također i zbog siromaštva te loših ekonomskih uvjeta, brojni (potencijalni) bolesnici bili prepušteni sami sebi. Njima, pa čak ni ratnim bolesnicima od tuberkuloze (*tubercolotici di guerra*), nije pružena potrebna "moralna, sanitarna i ekonomska pomoć", pa su, nesposobni za rad, morali tražiti milostinju od svojih sumještana.²⁸ Gioseffijevo zalaganje za otvaranje dispanzera djelomično će se realizirati tek 1926. godine.²⁹

Ni planovi otvaranja provincijskog sanatorija nisu imali pozitivan ishod. Na ideju o gradnji tuberkuloznog sanatorija za područje Julijske Venecije (Venezia-Giulia) rekonstrukcijom starog dvorca u Spessi oštro je reagiralo Udruženje ratnih bolesnika od tuberkuloze (*Associazione tubercolotici di guerra*, dalje: Urbot). Kritizirajući državnu vlast da kani utrošiti 4 milijuna lira u 3 godine i pritom ponuditi 100 kre-

²⁶ "Per un'immediata azione antituberculare in Istria", *L'Azione*, 21. II. 1920., 3.

²⁷ "Il dispensario antituberculare nei piccoli centri", *isto*, 16. II. 1921., 3.

²⁸ "I tubercolotici di guerra invocano pronti ed equi provvedimenti", *isto*, br. 145., 20. VI. 1922., 2.; "Aiutiamo i tubercolotici di guerra", *isto*, br. 299., 23. XII. 1922., 2.

²⁹ "Il Consorzio Antituberculare Provinciale dell'Istria nella relazione del Segretario del Consorzio", *L'Azione*, br. 28., 3. II. 1927., 2.

veta (od kojih 50 rezerviranih za korisnike Udruge), Urbot je predložio da smještaj budućeg sanatorija bude u okvirima nekog od brojnih istarskih hotela, čime bi se troškovi višestruko smanjili. No, slaba točka takvih prijedloga ležala je u činjenici da je zapadna obala istarskog poluotoka bila podložna malariji, koja pak, prema dr. Gioseffiju, ne bi smjela biti prisutna u radijusu sanatorija bližem od 3 km. Ne ulazeći suviše u pitanje same lokacije sanatorija, uvaženi malariolog i stručnjak za bolesti tuberkuloze smatrao je da bi kapacitet takve ustanove od 100 mjesta uz povećanje broja kreveta u pulskoj, tršćanskoj, tržićkoj i goričkoj bolnici zadovoljio osnovne potrebe regije.³⁰ U rujnu 1920. godine kritiku Urbot-a snažno su podržale sve istarske zdravstvene organizacije predlažući otvaranje sanatorija u Valbandonu, u sklopu tamošnjih vila.³¹ Ni od tog prijedloga, pokazat će vrijeme, neće biti ništa. Tako je jedini sanatorij koji je od kraja 20-ih godina djelovao u Istri bio onaj u Ankaranu kraj Kopra, o kojem nam periodika pruža vrlo malo podataka. Poznato je da je nakon rata bio u vlasništvu Nacionalnog udruženja ratnih invalida (*Opera nazionale Invalidi di Guerra*), a u 30-im godinama XX. st. potpao je pod upravu Nacionalnog fašističkog instituta za socijalnu skrb (*Istituto Nazionale Fascista per la Previdenza Sociale*).³² Iz svega navedenoga možemo zaključiti kako su već u prvim poratnim godinama medicinski stručnjaci izradili planove u kojima se tražio infrastrukturni pomak u borbi protiv tuberkuloze, no ekonomske mogućnosti provincije nisu to mogle financijski ostvariti bez potpore države.

Istrani su stoga bili ograničeni na liječenje od tuberkuloze u provincijskim bolnicama u Puli i Trstu. Osim za te institucije, iz medija saznajemo za veoma bitan zdravstveni kompleks za liječenje tuberkuloze kostiju: Morski hospicij sv. Pelagija u Rovinju (*Ospizio Marino San Pelagio di Rovigno*), koji je osnovala bečka Udruga za zaštitu djece 1888. godine.³³ Prvotni cilj hospicija odnosio se na liječenje djece od skrofuloze, tuberkuloze kosti i zglobova, rahitisa, anemije i opće slabosti, a kasnije je proširio svoju djelatnost i na odrasle bolesnike. Osim njega, u međuraću je djelovao i Hospicij "Vojvotkinja Elena D'Aosta" (*Duchessa Elena D'Aosta*) u Valdoltri. Unatoč naporima Provincije, općina, lokalnih humanitarnih organizacija poput one Crvenog križa, kao i talijanskih iseljenika koji su donirali znatna sredstva, prvih poratnih godina sva potrebna djeca nisu mogla biti primljena na liječenje u spomenutim

³⁰ "Per il tubercolosario della Venezia Giulia", *L'Azione*, br. 41., 16. II. 1923., 2; "A proposito del Sanatorio interprovinciale giuliano", *Isto*, br. 59., 9. III. 1923., 2.

³¹ "Il Sanatorio della Venezia Giulia dovrebbe sorgere a Valbandon", *L'Azione*, br. 211., 4. IX. 1923., 2.

³² CALDERATO, *n. dj.*, 97.

³³ RUDELIĆ, *n. dj.*, 169.

hospicijima.³⁴ Uz hospicije trebamo spomenuti i ljetne kolonije, posebice onu na Stoji, koje su preventivno primale nekoliko stotina slabašne djece, a o čijem je radu list često, redovito i opširno pisao, o čemu će još biti riječi.

Godine su prolazile, planovi se u medijima predstavljali javnosti, a mnogi Istrani oboljeli od tuberkuloze i dalje su umirali bez adekvatne liječničke skrbi. Možda nam riječi opretaljskog općinskog liječnika dr. Marija Zardija iz teksta "I u Istri se umire od tuberkuloze" najjasnije, bez ikakvog uljepšavanja, ukazuju na realno stanje sredinom 20-ih godina prošloga stoljeća: "Ne može se zamisliti koliko još danas bolesnika, posebice djece i staraca, umiru bez liječenja. U nekim općinama možemo govoriti o postotku koji prelazi 50 posto." Razloge takvog stanja Zardi nije promatrao samo kao posljedicu nedovoljno raširene zdravstvene mreže, već i kao rezultat teškog ekonomskog stanja, odnosno lošeg stanja u poljoprivredi, kojom se u nekim krajevima bavilo do 80 posto istarskog stanovništva. Kao ilustraciju ekonomskih teškoća navodi primjer radničkih nadnica; za 9 – 10 sati rada radnici bi zaradili 8 – 10 lira, što bi, unatoč relativno niskim cijenama liječenja u bolnici, prelazilo njihove mogućnosti.³⁵

Kako bi se ti problemi, počevši od evidencije bolesnika, profilakse, novčane subvencije pri hospitalizacijama, rješavali kroz jedno upravno tijelo, dana 27. ožujka 1926. u Istri je osnovan Antituberkulozni konzorcij, koji će mnoge stvari pokrenuti s mrtve točke.³⁶ Naime, zaključke koji su doneseni još 1920. trebalo je provesti u djelo. Iz tadašnjeg izlaganja tajnika Konzorcija dr. Gioseffija saznajemo da je Istra imala proporcionalno najveći udio smrtnosti od tuberkuloze u Kraljevini Italiji, dok je, s druge strane, dispanzere i ustanove za brigu o bolesnicima trebalo tek stvoriti, organizirati i razviti. Smrtnost od tuberkuloze u Istri iznosila je oko tisuću slučajeva godišnje i bilo je desetak tisuća oboljelih. Pula je bila najpogođeniji istarski grad, smrtnošću od tuberkuloze ispred ostalih istočnojadranskih i sjevernojadranskih talijanskih gradova³⁷:

³⁴ "Posti gratuiti all'ospizio di Valdoltra", *L'Azione*, 17. VII. 1920., 2.

³⁵ "Anche in Istria si muore di tubercolosi", *L'Azione*, br. 72., 25. III. 1925., 3.

³⁶ "La costituzione del Consorzio antituberculare dell'Istria", *L'Azione*, br. 74., 28. III. 1926., 3.

³⁷ "La lotta antituberculare in Istria", *L'Azione*, br. 152., 29. VI. 1926., 2.; "Il Consorzio Antituberculare Provinciale dell'Istria nella relazione del Segretario del Consorzio", *Isto*, br. 28., 3. II. 1927., 2.; DAPA (Državni arhiv u Pazinu), OP (Općina Pazin), ZIH (Zdravstvo i higijena – Grupa IV), kut. 21., f. 8/e. Izvješće dr. Maura Gioseffija o tuberkulozi u Istri na zasjedanju Antituberkuloznog konzorcija za Istru u Pazinu od 19. rujna 1926. godine.

1925. godina	Pula	Trst	Rijeka	Gorica	Zadar	Tržić (Udine)
Udio umrlih od tuberkuloze na 1.000 stanovnika	3,24 ³⁸	3,04	3,04	2,12	2,38	2,17

I ove podatke koji nam daju konkretan uvid u statističko stanje pružio je listu *L'Azione* dr. Gioseffi, zasigurno najistaknutiji zdravstveni djelatnik, neumoran organizator borbe protiv tuberkuloze i malarije, ali i prvak zdravstvenog prosvjećivanja, predavač na brojnim zdravstveno-edukativnim konferencijama.³⁹ Apeliravši na nuždan napredak u borbi protiv tuberkuloze, uporno je isticao da je ona drugdje "temeljena prvenstveno na profilaksi dojenčadi, bolničkoj njezi bolesnika, dispanzerskoj pomoći", dok se u Istri te djelatnosti "tek trebaju pokrenuti, organizirati, razviti". Velike zasluge pripadaju mu i u osobnom zauzimanju za modern(ij)e metode borbe protiv tuberkuloze, kroz lobiranje za osnivanje prvih istarskih dispanzera, ustanova s ciljem individualizacije oboljelih, vršenja bakterioloških ispitivanja i zaustavljanja ishodišta zaraze.⁴⁰ Provincijske vlasti nastojao je senzibilizirati za problem i ukazivanjem na velike ekonomske gubitke koje sa sobom donosi tuberkuloza u Istri: "(...) Aproximativne procjene omogućuju nam vrednovanje ekonomsko-socijalnih posljedica koje tuberkuloza donosi u Istri. Uzmemo li kao osnovu za računanje 1000 mrtvih godišnje od tuberkuloze, uz procjenu da je 500 osoba bilo u produktivnom životnom razdoblju između 20 i 50 godina, te uzimajući u obzir prema Molineryu vrijednost životnog kapitala od 50.000 lira, dolazimo do godišnjeg gubitka (...) od 25 milijuna lira zbog zaraze tuberkulozom." Tim gubicima pridodao je i štetu "kapitala zdravlja" kod radno nesposobnih bolesnika, kojima je trebalo pružiti liječenje, bilo bolničko, bilo kućno, bilo farmaceutsko, što je ukupne gubitke povećalo na nekoliko desetaka milijuna lira godišnje.⁴¹

³⁸ Podaci koje donosi Gioseffi ne podudaraju se s podacima Vincenza Calderata, koji u svojoj studiji iz 1936. "La tubercolosi in Istria" ističe pomor od 2.7 promila od tuberkuloze u Puli 1925. godine; moguće je da se Gioseffijevi podaci odnose na sam grad Pulu, a Calderatovi na pulsku općinu. Statistike kojima se koristio Calderato potječu iz Antituberkuloznog konzorcija za Istru osnovanog 1926. godine, koji je pratio broj oboljelih i umrlih od tuberkuloze od 1926. godine

³⁹ "Da Isola", *L'Azione*, br. 167., 17. VII. 1926., 2.; "Conferenza sulla tubercolosi", *Isto*, br. 208., 3. IX. 1926., 2.

⁴⁰ "Lotta antitubercolare", *Isto*, br. 212., 8. IX 1926., 2.; "Un dispensario antitubercolare a Pisino", *Isto*, br. 225., 23. IX. 1926., 2.

⁴¹ "Il Consorzio Antitubercolare Provinciale dell'Istria nella relazione del segretario del Consorzio", *L'Azione*, 3. II 1927., br. 28., 2.; DAPA. (Državni arhiv u Pazinu), OP (Općina Pazin), ZIH (Zdravstvo i higijena – Grupa IV), kut. 21., f: 8/e, Izvješće dr. Maura Gioseffija o tuberkulozi u Istri na zasjedanju Antituberkuloznog konzorcija za Istru u Pazinu od 16. rujna 1926. godine.

Gioseffi je u svojem djelovanju davao jednaku pozornost ruralnim i urbanim krajevima. Tako je 1927. godine u tri nastavka u dvotjedniku *L'Istria Agricola* objavio članak o tuberkulozi u Istri. Analizirajući njegov tekst, vidljivo je da se taj poznati istarski liječnik ciljano obraćao ruralnom stanovništvu; lišio ga je statistika, izračuna, "suvišnih" stručnih termina, komparacija s ostalim talijanskim regijama, financijskih problema koji su kočili razvitak zdravstvene skrbi itd. Usredotočio se na sažete i konkretne podatke o načinima prijenosa bolesti, važnosti higijene, umjerenog konzumiranja alkohola, važnosti uravnotežene prehrane, ne libeći se ukoriti sunarodnjake po tim pitanjima.⁴² Posebnu pozornost u tim člancima pružio je djeci, školarcima, ističući važnost učitelja kao autoriteta koji ima veliku ulogu u temeljnom zdravstvenom i higijenskom obrazovanju najmlađih Istrana.⁴³

Gioseffi dakle u svom dugogodišnjem radu nije samo detektirao probleme vezane uz samu bolest, ponudio rješenja za njeno obuzdavanje, već je i razrađenim pedagoškim pristupom tražio načine da obrazovnim metodama, zdravstvenim prosvjedičivanjem pokuša spasiti one ljudske živote koje se zbog teškog ekonomskog stanja provincije nije moglo spasiti bolničkim liječenjem.

Djelovanje antituberkuloznog konzorcija, otvaranje dispanzera i ljetnih dječjih kolonija

Uspjeh Gioseffija, ali i ostalih istarskih zdravstvenih djelatnika, u suradnji s provincijskim vlastima, dobio je svoju pravu dimenziju 1926. godine kad su posredovanjem Konzorcija otvoreni antituberkulozni dispanzeri u Pazinu i Rovinju, a 1927. godine i u Puli. Sa svojim radom, prenosi *L'Azione*, pulski je dispanzer, što ga je osnovao Antituberkulozni konzorcij za Istru uz odobrenje Pulske općine i Okružne bolesničke blagajne (*Cassa Circondariale di Malattia*) počeo s radom 16. studenoga 1927. Ciljevi dispanzera, kako pulskog, tako i pazinskog i rovinjskog, ogledali su se u identifikaciji bolesnika – aktivnih izvorišta zaraze, profilaktičnoj i ambulantnoj pomoći, dijeljenju dodataka prehrani, kontroli otpuštenih bolesnika iz bolnica i sanatorija, suradnji s higijenskim zavodima, vođenju statistika bolesnika te antituberkuloznoj propagandi. Pulski dispanzer, koji se nalazio na mjestu današnjeg Doma zdravlja u Flanatičkoj ulici (tadašnjoj Via Emanuele Filiberto), sastojao se od četiri prostorije: čekaonice, prostorije nadzornica (*vigilatrici*), liječničke ambulante i

⁴² U članku je naveo primjer jedne mađarske književnice koja je zapisala: "Talijani? Oni su umjetnici: lijepo slikaju, još bolje pjevaju... ali rijetko se peru i pljuju posvuda." "La tubercolosi", *L'Istria agricola*, br. 9., 15. V. 1927., 205.

⁴³ "Tubercolosi", *Isto*, br. 8., 30. IV. 1927., 181-184.; "Tubercolosi", *isto*, br. 9., 15. V. 1927., 204-207.; "Tubercolosi", *Isto*, br. 10., 31. V. 1927., 230-235.

laboratorija, a u njega se ulazilo iz Supilove ulice (tadašnja Via Fausta).⁴⁴ Prvi ravnatelj ustanove bio je dr. Omero Mandruzzatto. Vrata dispanzera bila su otvorena utorkom i petkom od 18 do 19 sati te nedjeljom između 11 i 12 sati. Tridesetih godina XX. st. pulski će dispanzer raditi gotovo svakodnevno, što nam govori o velikom interesu i potrebi javnosti za takvom institucijom.⁴⁵

Dispanzer je bio inkorporiran u već postojeće zdravstvene strukture, a u njemu je liječničko osoblje obavljalo aktivnosti izvan svog redovnog posla. Što se tiče opsega djelovanja, pulski dispanzer prihvaćao je na pregled stanovnike općine Pula, Barban, Vodnjan i Savičenta. Za njega znamo da su ga financirale tri strane: opskrbu ustanove plaćala je provincija, režije i čišćenje snosila je općina, a za nabavu uređaja bio je zadužen Konzorcij, uz povremenu pomoć države ili dobrotvornih organizacija.⁴⁶ Još dva dispanzera otvorena su u Koprnu i Labinu 1930. i 1932. godine.⁴⁷

Konzorcij je djelovao i preko plaćanja hospitalizacije određenog broja bolesnika, pomažući tako istarske općine. One su, zbog skromnih proračuna i malog broja osiguranika, ograničavale hospitalizaciju svojih siromašnih neosiguranih bolesnika u akutnom stanju tuberkuloze, na što ih je zakon obvezivao.⁴⁸ Dr. Gioseffi smatrao je takvu "politiku" kratkovidnom: "Veoma je čest slučaj da općine stavljaju pod sumnju regularnost hospitalizacije bolesnika (...) ili pak tada nastoje ograničiti dane liječenja u bolnici. Posljedice administrativnih žalbi i otpusta bolesnika koje često slijedi nakon njih (...) su još teže sa socijalnog stajališta, jer kroničan bolesnik od tuberkuloze ne samo da nije manje opasan od akutnog, koji je vezan uz krevet, nego je još opasniji jer širi zarazu (...)." ⁴⁹

Već je tijekom svoje prve godine Konzorcij financijski pomogao 11-ero bolesnika smještenih u tuberkuloznom odjelu Provincijske bolnice u Puli, dok je za njih 45-ero

⁴⁴ "L'attività del Consorzio antitubercolare dell'Istria nel 1926.", 13. V. 1927., br. 113., 2.; "Il regolamento per il dispensario di Pola", *L'Azione*, br. 63., 16. III. 1927., 2.

⁴⁵ "L'attività del Dispensario provinciale antitubercolare", *Corriere Istriano*, 24. VIII. 1934., 3.. Opširnije o djelovanju istarskih antituberkuloznih dispanzera u: CALDERATO, *n. dj.*, 84-96.

⁴⁶ "Il Regolamento per il dispensario di Pola", *na ist. mj.*, 16. III. 1927., 2.

⁴⁷ RUDELIĆ, *n. dj.*, 197.

⁴⁸ Zakon je donesen 17. XII. 1923. (N. 2841). "Il Consorzio Antitubercolare Provinciale dell'Istria nella relazione del Segretario del Consorzio", *L'Azione*, br. 28., 3. II. 1927., 3; CALDERATO, *n. dj.*, 104-105.

⁴⁹ "È molto frequente difatti il caso che i Comuni contestino la regolarità della ammissione per la pretesa mancanza di motivi d'urgenza o pretendano di porre limiti alla durata della degenza per urgenza. Le conseguenze della contestazione amministrativa e della dimissione del malato che quasi sempre ne segue (...), sono anche più gravi dal punto di vista sociale, perché il tubercoloso cronico, non solo non è meno pericoloso dell'acuto, che sta a letto, ma lo è molto di più, in quanto dissemina il contagio (...)." "Il Consorzio Antitubercolare Provinciale dell'Istria nella relazione del Segretario del Consorzio", *L'Azione*, 3. IV. 1927., 3.

osigurao liječenje u pneumotoričkoj ambulanti iste institucije. Bolnica je u svemu tada mogla prihvatiti 82 tuberkulozna bolesnika, ravnomjerno raspoređena prema spolu. U rovinjski hospicij sv. Pelagija, zaslugom Konzorcija, primljena su dva bolesnika.⁵⁰ Već sljedeće, 1927. godine Konzorcij je omogućio bolničko liječenje za 110 bolesnika te oporavak u rovinjskom Hospiciju sv. Pelagija za 16-ero bolesnika, za što je izdvojeno gotovo 150 tisuća lira.⁵¹

Pomoć se pružala proporcionalno onim općinama koje su bile najteže pogođene tuberkulozom. Za 1926. doznajemo sljedeće podatke o pomoru od tuberkuloze u pojedinim općinama: 3 ili više promila općine Tinjan, Boljun, Barban, Kanfanar, Podgrad, Žminj, Roč; između 2 i 3 promila brojile su općine Labin, Kopar, Hrpelje, Izola, Pazin, Pula, Oprtalj, Umag, Vižinada, Višnjan; a između 1 i 2 promila općine Buje, Vodnjan, Plomin, Grožnjan, Šmarje, Motovun, Vrsar, Poreč, Buzet, Piran, Rovinj, Savičenta, Bale, Brtonigla i Dekani. Usporedbom s podacima koje je donio predsjednik Antituberkuloznog konzorcija za Istru dr. Vincenzo Calderato u svojoj studiji o tuberkulozi u Istri iz 1936. godine pokazuje se točnost tih podataka, što ukazuje na vjerodostojnost prikazanih podataka u pulskom listu *Corriere Istriano*. I u idućim će godinama najveći dio sredstava biti usmjeren financiranju bolničkog i sanatorijskog liječenja, pa čak i onog sanatorijskog izvan provincije (u Istri saznajemo samo za postojanje sanatorija u Ankaranu, a od ostalih na području Italije, u koje su slani Istrani, spominju se Bressanone, Soprabolzano, Gorgonzola, Livorno). Znatna sredstva uložena su i u dispanzersko djelovanje sa svrhom nadzora, edukacije i profilakse. U općinama se vodila i zdravstvena propaganda, odnosno edukacija, predavanjima o izvorima zaraze i metodama prevencije.⁵²

Konkretno, promotrimo li financiranje Konzorcija za 1929., ono je izgledalo ovako: od 279.836,40 lira, koliko je iznosio proračun, doprinos Istarske provincije iznosio je 127.793,20 lira, a jednako toliko dale su istarske općine (40 centi davala je svaka općina po svome stanovniku). Preostali manji dio punio se donacijama ostalih ustanova te prikupljenim sredstvima od zarade Cvjetnog slavlja (*Festa del fiore*), manifestacije na kojoj se prodajom cvijeća prikupljao novac za pomoć oboljelima od tuberkuloze. Sredstva su se rabila ponajprije za hospitalizaciju bolesnika, na što je utrošeno 140.000

⁵⁰ *Na ist. mj.*

⁵¹ "L'attività del Consorzio Antitubercolare Provinciale dell'Istria nel 1927", *L'Azione*, br. 80., 4. IV. 1928., 3.

⁵² "L'approvazione del preventivo pro 1928 del Consorzio Antitubercolare Provinciale dell'Istria", *Isto*, 9. XI. 1927., 2.; "L'attività del Consorzio Antitubercolare Provinciale dell'Istria nel 1927", *na ist. mj.*, 3.; "L'attività del Consorzio provinciale antitubercolare dell'Istria", *isto*, br. 200., 23. VIII. 1931., 2.; CALDERATO, *n. dj.*, 48-49.

lira, te dispanzersku djelatnost, za koju je bilo namijenjeno 111.000 lira. Ostatak novca korišten je za propagandu i organizaciju dobrotvornih manifestacija.⁵³ Iz navedenog je vidljivo da su u početku rad Konzorcija financirale isključivo provincijske i lokalne vlasti i u manjoj mjeri ostala provincijska udruženja i građani svojim donacijama.

Konzorcij je dodatna financijska sredstva nastojao namiriti i uključivanjem elementa društvene solidarnosti. Tako već sredinom 20-ih godina prošlog stoljeća iz novina saznajemo za spomenutu dobrotvornu prodaju cvijeća na pulskim Giardinima sa svrhom prikupljanja sredstava za borbu protiv tuberkuloze.⁵⁴ Uzevši za primjer financijski ishod akcije za 1928. godinu, dolazimo do iznosa od gotovo 20.000 lira, što nije činilo ni desetinu novčanog fonda kojim je raspolagao istarski Konzorcij.⁵⁵ Tri godine kasnije u sklopu proljetne, prve Nacionalne antituberkulozne kampanje, počele su se prodavati i posebne poštanske markice (*francobollo antituberculare*) i propagandni materijal, čime se prihod povećao.⁵⁶

Napredak u borbi protiv tuberkuloze, čiji je nositelj bio Antituberkulozni konzorcij istarske provincije, vidljiv je i u financijskom pomaganju provedbe ljetnih dječjih kolonija, koje su u početku vodili pulski lokalni zdravstveni djelatnici, uz novčanu i infrastrukturnu potporu lokalnih civilnih i vojnih vlasti te dobrotvorne pomoći građana.⁵⁷ Prva kolonija organizirana je 1921. godine na pulskom poluotoku Stoja, a u nju su primljena siromašna, neuhranjena i slabašna djeca u dobi od 9 do 15 godina kako bi povećala tjelesnu masu i imunitet spram raznih bolesti, u prvom redu tuberkuloze. Prvi rezultati bili su ohrabrujući; u prosjeku su dječaci kroz mjesec dana igre, tjelovježbe i adekvatne prehrane povećali težinu za kilogram i pol, povećali i opseg prsiju, a uz boravak na moru i suncu povećali su tjelesni imunitet. Institucionalizacijom fašizma organizacija kolonija potpala je na nacionalnoj osnovi pod krovno režimsko udruženje za mladež *Opera Nazionale Balilla*.⁵⁸ Početkom 30-ih

⁵³ "Deliberazioni del Consorzio dell'Istria - L'approvazione del bilancio preventivo per il 1929", *L'Azione*, 30. IX. 1928., 2.; "L'assistenza antituberculare del Consorzio istriano", *Isto*, 7. VI. 1929., 2.

⁵⁴ "La vendita dei fiori pro lotta antituberculare", *L'Azione*, br. 138., 11. VI. 1925., 2.; "Da Valle – Festa del fiore", *Isto*, 12. VI. 1926., br. 138., 4.; "Da Bogliuno – Pro tubercolotici", 29. VI. 1926., br. 152., 4.; "I risultati della festa del fiore e della giornata antituberculare in Istria", 29. VII. 1926., br. 177., 2.

⁵⁵ "Lesito della Festa del fiore in Istria", *L'Azione*, br. 193., 14. VIII. 1928., 2.

⁵⁶ "Il brillante risultato in Istria della campagna antituberculare", 17. VII. 1932., 2.

⁵⁷ "Colonia feriale Stoia", *Isto*, 17. IX. 1921., 2.

⁵⁸ "Colonia Marina di Stoia", *Isto*, br. 142., 18. VI. 1927., 3. O djelovanju dječje kolonije na Stoji više u: Milan RADOŠEVIĆ, "Dječja ljetna kolonija na pulskom poluotoku Stoja između dva svjetska rata", u: 4. *Istarski biennale – filii, filiae...: položaj i uloga djece na jadranskom prostoru* (ur. Marija Mogorović-Crljenko), Poreč, 2011., 269-287.

godina otvorene su, prema smjernicama socijalne fašističke politike za čitav prostor Kraljevine Italije, i nove ljetne kolonije u Hrpelje-Kozinama, Rovinju, Poreču, Piranu, Koprnu, Oprtlju i ostalim istarskim gradićima i selima.⁵⁹

Obavezno osiguranje od tuberkuloze – osvrt na nove zakone

Kraljevskim dekretom od 27. listopada 1927., br. 2055., donesen je Zakon o obaveznom osiguranju od tuberkuloze, koji je 1. srpnja 1928. stupio na snagu. Tom se regulativom nastojalo riješiti, odnosno umanjiti, financijske probleme hospitalizacije bolesnika. Novi doprinos bio je pridodan već postojećem obaveznom osiguranju koje je pokrivalo polja invaliditeta, starosti i nezaposlenosti. Osigurane osobe obraćale su se u slučaju bolesti Državnom osiguravajućem zavodu (*Cassa nazionale*), a ne Anti-tuberkuloznom konzorciju, kao što je bio slučaj s neosiguranim osobama.⁶⁰ U teoriji su takve propozicije trebale rasteretiti općinske proračune, no istarsko gospodarsko stanje tražilo je drugačija rješenja. Naime, postojale su razlike kod doprinosa ovisno o vrsti zanimanja, a mnoga zanimanja nisu bila zahvaćena novim zakonom.

O potrebi proširenja obaveznog osiguranja od tuberkuloze saznajemo iz tiska tek 1935. godine. Nepoznati autor novinskog članka dao je vrlo slikovit uvid u probleme liječenja neosiguranih osoba: "Javni zaposlenik, pogotovo onaj skromnijeg imovinskog stanja ili pak zaposlenik iz privatnog sektora, s plaćom koja uzmimo prelazi i 800 lira, u slučaju obolijevanja njegove obitelji ili njega samoga od tuberkuloze mora; ili odustati od adekvatnog liječenja ili suočiti se sa velikom mogućnošću potpunog ekonomskog kraha, čak i u slučaju kada mu mjesečna plaća i dalje pristiže duži period."⁶¹ Liječenje u sanatoriju stajalo je oko 1.000 lira mjesečno, više od čitave mjesečne plaće. Predlagalo se stoga da se obavezno osiguranje proširi i na obrtnike, ribare, poljoprivrednike – napoličare i kolone.⁶² Dublju analizu tog problema dao je dr. Calderato u spomenutoj studiji. Ustvrdio je da je unatoč zakonskim moguć-

⁵⁹ "Apertura delle Colonie estive fasciste", *Corriere Istriano*, 29. VI. 1932., 3; DAPA. (Državni arhiv u Pazinu), PIP (Prefektura Istre u Puli), kut. 305., f. x-2/3. Okružno pismo br. 31. fašističke partije svim provincijskim fašističkim tajnicima, odgovornim i dobrotvornim organizacijam te provincijskim liječnicima u kojem se obavještavaju o potrebi pokretanja dječjih kolonija.

⁶⁰ "L'assicurazione obbligatoria contro la tubercolosi è entrata in vigore domenica primo luglio", *L'Azione*, 5. VII. 1928., 2.

⁶¹ "L'impiegato pubblico, specie quello dei gradi più modesti, o l'impiegato privato con stipendio che superi pure le L. 800, se siano essi o qualcuno della loro famiglia affetti da tubercolosi; debbono o rinunciare a una cura adeguata o affrontare il sicuro rischio di una rovina economica, anche nel caso in cui lo stipendio mensile possa esser loro conservato per lungo periodo".

⁶² "Le leggi sociali del fascismo – La necessità di estendere l'assicurazione contro la piaga sociale della tubercolosi", *Corriere Istriano*, 31. VII. 1935., 3.

nostima broj osiguranika u poljoprivredi veoma malen i odnosi se samo na 1.035 seljaka, odnosno na 4.314 osobe koje se mogu koristiti pravom plaćenog liječenja od tuberkuloze. Razloge tomu vidio je u činjenici da je seljak vrlo često bio vlasnik obrađivane čestice, pa ga zakon nije teretio. U istarskoj trgovini i lakoj industriji nije bilo mnogo drugačije; u osnovi su to bile male tvrtke obiteljskog tipa, bez dodatnih zaposlenika.⁶³

O proširenju osiguranja od tuberkuloze na sve zaposlene osobe u dobi od 15 do 65 godina saznajemo tek iz članka od 16. travnja 1937. godine, a u kojem se obavještava i upozorava čitatelje da su iz osiguranja izuzeti jedino radnici koji zarađuju više od 800 lira mjesečno; svi ostali morali su od svog poslodavca zatražiti "knjižicu osiguranja" (*tessera di assicurazione*). S uredno ispunjenom knjižicom osiguranja bolesnik je od Nacionalnog fašističkog instituta za socijalnu skrb (*Istituto Nazionale Fascista della Previdenza Fascista*) imao pravo na besplatno liječenje i bolničku skrb. Tom "povlasticom" mogli su se koristiti i članovi obitelji: supruge, supruzi s invaliditetom⁶⁴, zakonita, biološka i posvojena djeca do 15. godine. Za vrijeme trajanja liječenja, ograničenog na maksimalno šest mjeseci, obitelji bolesnika bila je osigurana pomoć od 4 do 6 lira dnevno.⁶⁵

Koliko su ti zakoni u praksi bili provođeni – ne možemo saznati iz tiskanih medija, no sigurno jest da su nove osiguravajuće propozicije nastojale povećati broj osiguranika čije bi se liječenje financiralo iz pripadajućih fondova. Na taj način i antituberkulozni konzorciji, kao i općine, bili su u nekoj mjeri rasterećeni i mogli su se brinuti za slučajeve nezaposlenih, neosiguranih bolesnika, a s druge su strane većim ulaganjima u djelokrug i medicinsku opremu dispanzera mogli spriječiti nove slučajeve zaraze.

Antituberkulozne nacionalne kampanje u Istri 30-ih godina i pad pomora od tuberkuloze

Uz vrlo snažnu propagandu lista *L'Azione* i stvaranje atmosfere u kojoj se borba protiv tuberkuloze nazivala "križarskim pohodom" te uz aktivno sudjelovanje mnogih dobrotvornih i humanitarnih organizacija, u prvom redu lokalnog Crvenog križa, Antituberkulozni je konzorcij prema kraju trećeg desetljeća uspio povećati

⁶³ CALDERATO, *n. dj.*, 101-102.

⁶⁴ Zanimljivo je na ovom mjestu ukazati na rodnu diferencijaciju fašističke politike; muškarac je imao pravo na liječenje preko supruzina osiguranja samo onda kada mu invaliditet nije dopuštao zaposlenje, dok je žena mogla uživati to pravo i kada je bila sasvim sposobna za rad.

⁶⁵ "Tutti i lavoratori obbligatoriamente sono assicurati contro la tubercolosi", *Corriere Istriano*, 16. IV. 1937, 2.

svoja novčana sredstva; dobrim dijelom i zahvaljujući sve izraženijim dobrotvornim novčanim prilozima. Tako je pulska općina 1939. godine uspjela za trajanja antituberkulozne kampanje sakupiti 34.000 lira.⁶⁶

Već sredinom 20-ih godina XX. st. provodile su se u Istri dobrotvorne manifestacije, pri kojima se prikupljao novac za pomoć oboljelima od tuberkuloze. Najpoznatije je svakako u Istri bilo već spomenuto Cvjetno slavlje (*La festa del fiore*), dan posvećen borbi protiv tuberkuloze, a za kojega se prihod zarađen od prodaje cvijeća donirao u te svrhe. Od 1926. i osnivanja Antituberkuloznog konzorcija za Istru ta se manifestacija prvi put počela obilježavati u svim općinama provincije.⁶⁷ Mediji su već tada izvještavali o važnosti antituberkuloznih događanja trudeći se probuditi kod stanovništva svijest o težini problema: "Danas je dan posvećen borbi protiv tuberkuloze! Ova bitka se vodi radi poboljšanja rase, da bi se svake godine spasilo od smrti 60.000 Talijana. U Italiji, naime, svakih 8 minuta umire jedna osoba od tuberkuloze!"⁶⁸ Istra je u nacionalnim okvirima i dalje "nosila tužan primat najpogodnije talijanske regije". Rezultati su bili važni u okvirima ekonomske mogućnosti stanovništva, pa se tako 1928. prikupilo gotovo 19.476 lira, koje je Konzorcij iskoristio za blago povećanje broja hospitaliziranih bolesnika. Najveći gradovi prikupili su najviše novca, proporcionalno većem broju stanovništva.⁶⁹

Iako se prihod od Cvjetnog slavlja svake godine povećavao, država je odlučila dodatno pojačati propagandu i istaknuti važnost opće solidarnosti u borbi protiv tuberkuloze.⁷⁰ Tako se 1931. povelu nacionalna kampanja protiv tuberkuloze, ujedinivši postojeću Cvjetnu manifestaciju (*Giornata del fiore*) s danom Dvostrukog križa (*Doppia Croce*). Veliku pozornost kampanji istarski su mediji, pogotovo pulski dnevnik *Corriere Istriano*, počeli posvećivati od 1932. godine. "Križarski pohod" protiv tuberkuloze počinjao je u vrijeme Uskrsa, i trajao je nekoliko tjedana, za kojih se prodavala posebna poštanska markica i propagandni materijali. Čitatelji su iz novinskih članaka i na javnim predavanjima bivali upoznati sa situacijom s kojom je Antituberkulozni konzorcij u Istri suočen kao jedino udruženje koje se brine za hospitalizaciju neosiguranih bolesnika, i to u vrijeme kada istarska provincija "prolazi

⁶⁶ "Il brillante esito finanziario della Giornata antituberculare", *L'Azione*, br. 190., 12. VIII. 1939., 2.

⁶⁷ "I risultati della festa del fiore e della giornata antituberculare in Istria", br. 177., 29. VII. 1926., 2.

⁶⁸ "Oggi è il giorno dedicato alla lotta contro la tubercolosi! E questa lotta si fa per migliorare la razza, si fa per strappare ogni anno alla morte ben sessanta mila italiani. In Italia, infatti muore in media un tubercoloso ogni otto minuti!". "La festa del fiore e giornata antituberculare", *L'Azione*, 3. VI. 1926., 3.

⁶⁹ Prema podacima iz 1933., pulska općina imala je 52.148 stanovnika, a rovinjska 10.135. CALDERATO, *n. dj.*, 50-51.

⁷⁰ "L'esito della Festa del fiore in Istria", *L'Azione*, 14. VIII. 1928., 2.

jednu od najtežih ekonomskih kriza".⁷¹ Te se godine prikupilo 35.188 lira, gotovo dvostruko više nego 1928., a sljedeće godine donijele su još višestruko financijski plodnije rezultate. Djelomice je tomu razlog i ekonomski oporavak istarske provincije, sve uočljiviji prema kraju 30-ih godina XX. st. Svoju ulogu imali su i sve "domišljatiji" načini prikupljanja financija, poput primjerice uvođenja posebne takse na konzumiranje pića za vrijeme određenih dana kampanje ili uvođenja lutrije s bogatim nagradama.⁷² Za prodaju artikala poput razglednica, olovaka, bedževa itd. bili su zaduženi Ženski ogranci fascija (*Fascii femminili*), a po direktivi provincijskih fašističkih vlasti.⁷³

Iz navedenoga možemo zaključiti da su nacionalne antituberkulozne kampanje, nastavljajući tradiciju Cvjetnog slavlja, širokom medijskom propagandom i aktiviranjem fašističkih potpornih društava u njihovoj organizaciji te donacijama građana i seljana, povećale sredstva Antituberkuloznog konzorcija. Društvena solidarnost na taj je način omogućila, proporcionalno s povećanjem konzorcijskog proračuna, hospitalizaciju većeg broja neosiguranih istarskih bolesnika.⁷⁴

Rezultat razvoja zdravstvene infrastrukture i djelovanja Antituberkuloznog konzorcija u profilaktičnom smjeru, uz financiranje hospitalizacija neosiguranih bolesnika, ogledao se u znatno smanjenom broju umrlih od tuberkuloze u Istri 30-ih godina. Konzultiranjem istarske međuratne periodike može se uočiti da je do sredine 20-ih godina čitateljstvo bilo upoznato s brojem umrlih od tuberkuloze u Istri, a prema 30-im godinama statistički pokazatelji bili su sve rjeđi. No, uvidom u tiskana vrela možemo upotpuniti taj "nedostatak" informacija u onovremenim medijima. Godine 1925. godine u Istri je godišnje umiralo 638 osoba od tuberkuloze, odnosno 2.08 promila. Usporedimo li te podatke s ukupnim brojem umrlih (4.528 osoba), doći ćemo do podatka da je te godine u Istri svaka sedma umrla osoba nosila biljeg tuberkuloze. Te je godine najteže stanje bilo u Buzetu, gdje je na svake četiri preminule osobe jedna bila žrtva tuberkuloze. Deset godina kasnije stanje se u Istri međutim naveliko popravilo; zabilježena su 332 slučaja smrti, odnosno mortalitet od 1.11 promila; a gledano u usporedbi s općim mortalitetom (3.878 osoba), svaka 12. smrt bila je uzrokovana tom bolešću. U mnogim istarskim selima i gradićima te godine bilje-

⁷¹ "L'Istria si prepara alla grande crociata contro la tubercolosi", *Corriere Istriano*, 24. II. 1932., 3.

⁷² "Il brillante risultato in Istria della campagna antitubercolare", *Corriere Istriano*, 16. VI. 1932., 2.; "Due automobili in premio per la campagna antitubercolare", *isto*, 3. V. 1933., 3.; "Domenica prossima la vendita sarà ripetuta – 10 cent. di sporaprezzo nei locali pubblici", *isto*, 13. IV. 1933., 2.; "La campagna per il francobollo antitubercolare – Vistosi premi nazionali e provinciali", *isto*, 20. IV. 1935., 3.

⁷³ "A Pisino", *Corriere Istriano*, 12. kolovoz 1939., 2; "Il brillante esito finanziario della Giornata della Doppia Croce", *isto*, 19. IV. 1933., 3.

⁷⁴ CALDERATO, *n. dj.*, 107.

žimo pomor od te bolesti ispod 1 promila, no u Puli i Kopru on je još uvijek iznosio 2.2, odnosno 2 promila. Koji su specifični uzroci neuspjeha borbe protiv tuberkuloze u ta dva istarska grada, potrebno je istražiti.⁷⁵

Obrazovna uloga tiskanih medija

U dugom iščekivanju da se pronađu sredstva za realizaciju infrastrukturnog zdravstvenog razvoja, list *L'Azione* pokušavao je u osnovnim crtama obrazovati stanovništvo o metodama kako spriječiti pojavu i širenje tuberkuloze. Nakon preuzimanja potpune političke i društvene kontrole krajem 20-ih godina XX. st. u Kraljevini Italiji fašistički se režim preko kontroliranog tiska poprilično grubo odnosio prema bolesnicima, stvarajući dojam da razlozi širenja tuberkuloze leže na teretu nesavjesnog pojedinca, a ne na ekonomskoj osnovi te razini i ustroju zdravstvenog sustava. Koliko se uopće moglo zamjeriti oboljelom seljaku i(li) radniku zbog toga što nije bio u financijskoj mogućnosti osigurati čišći i prostraniji dom, odvojiti bolesne ukućane od zdravih ili pak platiti skupo liječenje? O tim društveno-ekonomskim poteškoćama koje su zasigurno kod znatnog broja oboljelih bile izvan kontrole mediji više nisu izvještavali.

Od oboljelih se tražilo da se pridržavaju strogih higijenskih mjera te da ustraju u svom ozdravljenju, jer u protivnom stoje na teret svoje okoline.⁷⁶ Ilustrativan primjer obrazovnih mjera najbolje se može vidjeti iz tzv. dekaloga za vrijeme trajanja antituberkuloznih nacionalnih kampanja⁷⁷:

1. Tuberkuloza je bolest koju svi možemo dobiti: bolesni je prenose zdravima,
2. Tuberkuloza je bolest koja se može izbjeći,
3. Tuberkuloza je izlječiva; potrebno je međutim da se bolest otkrije i liječi u svojim počecima,
4. Tko osjeća slabost, mršavljenje, povišenu temperaturu, noćno znojenje itd., neka se uputi liječniku na pregled; tko već boluje, neka se liječi strpljivo i ustrajno: ozdravit će!,
5. Djeca su posebno ranjiva kod tuberkuloze: čuvajte ih!,
6. Dispanzer je mjesto gdje se bolesni od tuberkuloze, ili oni na koje se sumnja da jesu, nakon pomnog pregleda od liječnika specijalista, stavljaju pod stalan i pažljiv nadzor kako bi se liječili i ne prenosili bolest zdravima,

⁷⁵ *Isto*, 46-50.

⁷⁶ "I doveri dei tuberculosi", *L'Azione*, br. 76., 30. III 1922., 2.

⁷⁷ "Il decalogo per la campagna antitubercolare", *isto*, 31. III. 1932., 3.

7. Blizina bolesnika nije opasna ako su oni propisno liječeni i nadzirani,
8. Nemojte nikada pljuvati na cesti! Pljuvačka bolesnih prenosi bolest na zdrave,
9. Kako bi se izbjegla tuberkuloza, živite u higijenski čistim uvjetima, nemojte pretjerivati s vinom, izbjegavajte zadimljena i prašnja mjestaja,
10. Sport jača tijelo i zato nas brani od tuberkuloze. Sunce i svjež zrak su najveći njeni neprijatelji.

Slične savjete, iako manje detaljne i slabije argumentirane, davao je za svoga izlaženja 20-ih godina i hrvatski tisak, opterećen političkim i nacionalnim pitanjima. Dvotjednik *Pučki prijatelj* tako je pisao: "Kad bi ljudi znali i htjeli, da se očuvaju ovih bolesti (misli se na bolesti grla i pluća, op. M. R.), spao bi pomor za najmanje jednu trećinu. Sve su te bolesti suvišne, izbjegive i nepotrebne."⁷⁸ Tjednik *Istarski list* 1929. godine upozorio je čitatelje na važnost koju u borbi protiv tuberkuloze ima prozračivanje stambenih prostora, kvalitetna prehrana i tjelesni razvitak djece. Velika pozornost pružena je i alkoholizmu: "Kao što gnoj čini da njiva bolje urodi, isto tako priprema i alkohol povoljno tlo tuberkulozi, jer on oslabljuje čovječje tijelo, a oslabljenog se tijela hvata svaka bolest, pogotovo tuberkuloza. Suzbijajmo pijanstvo i pretjeranu uporabu alkohola. Time ćemo za polovicu smanjiti tuberkulozu."⁷⁹

Sveukupno gledano, kao glavni uzrok širenju zaraze isticala se loša higijena. Kako u talijanskim, tako i u hrvatskim medijima, pojam "loša higijena" bez iznimke se rabio za označavanje glavnog čimbenika u širenju bolesti. Iako su na taj način mediji nastojali skrenuti pozornost na važnost pridržavanja higijenskih normi, koje su nesumnjivo bile od osnovne važnosti za suzbijanje daljnje zaraze, zbog cenzure međutim nije bilo govora o ekonomskim problemima.⁸⁰

Zaključna razmatranja

Istarski medijski diskurs o tuberkulozi u razdoblju između dva svjetska rata treba se promatrati računajući sa smjernicama fašističke državne zdravstvene politike i propagande. Naime, iako su članci u istarskom dnevniku *L'Azione*, od 1923. u vlasništvu Istarskog fašističkog saveza, za čitavog međuratnog razdoblja konstantno upozoravali na štetu koju ta bolest donosi na demografskom, socijalnom, a naposljetku i ekonomskom planu, medijski diskurs o uzrocima zaraze i metodama borbe protiv tuberkuloze bio je podložan promjenama. Dok se tijekom 20-ih godina u član-

⁷⁸ "Zimske bolesti", *Pučki prijatelj* (Trst), br. 2., 12. I. 1928., 3-4.

⁷⁹ "Tuberkuloza (jetika)", *Istarski list* (Gorica), 25. IV. 1929., br. 3., 6.

⁸⁰ VINCI, "Malattie...", 266.

cima iščitavalo nezadovoljstvo istarskih liječnika zapuštenim zdravstvenim stanjem Istrana, nerazvijenom zdravstvenom infrastrukturom i nedovoljnim hospitalizacijskim kapacitetima, već osnivanjem Antituberkuloznog konzorcija 1926. godine, a posebice nakon završenog procesa institucionalizacije fašizma krajem istog desetljeća, najveća medijska pozornost pružena je zdravstveno-prosvjetnoj i higijenskoj edukaciji te dobrotvornoj mobilizaciji čitavog pučanstva. U medijskom diskursu od tada u fokus dolazi bolesnik-pojedinac koji zbog nesavjesnog ponašanja ugrožava tuđe zdravlje, a ostali se objektivni problemi, poput ekonomskog-socijalnog stanja i stupnja obrazovanosti, zanemaruju. Hrvatski listovi u Istri, pak, do svojeg potpuna ukinuća 1930. godine, opterećeni do tada cenzurom i ograničeni medijskim prostorom, tuberkulozi nisu posvećivali pažnju, pa nailazimo samo na veoma rijetke članke zdravstveno-prosvjetne naravi. Apsolutno većinski hrvatsko-slovenski puk ionako je živio pod stalnim kraljevsko-fašističkim pritiskom.

U istarskim međuratnim novinama, osim zdravstvene politike i propagande fašističkog režima, iščitavaju se i paušalni podaci o kretanju stope mortaliteta od tuberkuloze, potom članci o provincijskim zdravstvenim institucijama i njihovu (antituberkuloznom) djelovanju. Ti su podaci preuzeti iz analiza istarskih liječnika i podataka Antituberkuloznog konzorcija za Istru. Krajem 20-ih godina u Istri je tako djelovalo više ustanova sa zajedničkim ciljem – borbom protiv tuberkuloze: pulska (civilna) bolnica, sanatorij u Ankaranu, Morski hospicij sv. Pelagija u Rovinju, Morski hospicij "Vojvotkinja Elena D'Aosta" u Valdoltri, dječja ljetna kolonija na Stoji, antituberkulozni dispanzeri u Pazinu, Rovinju i Puli. Hospitalizacija neosiguranih bolesnika u tim ustanovama olakšana je djelovanjem Antituberkuloznog konzorcija od 1926. godine. Osim provincijskih i općinskih davanja, i sami su Istrani u znatnoj mjeri punili proračun tog važnog udruženja raznim dobrotvornim manifestacijama. Infrastrukturni pomaci zajedno sa širokim zdravstvenim prosvjećivanjem, uz postupan ekonomski oporavak istarske provincije, doveli su do znatnog pada pomora od tuberkuloze. Usporedivši naime nepotpune novinske podatke s podacima tiskanih vrela došli smo do podatka da je pomor od tuberkuloze u Istri u razdoblju od 1925. do 1936. pao s 2.08 na 1.11 promila.

Istarske su novine u međuraću 20-ih i 30-ih godina vrijedan izvor podataka o tuberkulozi, koja je u znatnoj mjeri opterećivala ionako otežan položaj Hrvata. Usto pružaju i dalje mogućnosti usporedbe iste bolesti u drugim tadašnjim provincijama Kraljevine Italije, ali i ostalim hrvatskim i slovenskim susjednim krajevima u okviru Kraljevine SHS/Jugoslavije. Svakako, ova novinska vrela upućuju na potrebu daljnjih istraživanja ne samo tuberkuloze već i drugih bolesti u Istri u međuratnome razdoblju.

Milan Radošević

**Tuberculosis as a Topic in Istrian Newspapers
in the Period 1919–1940***Summary*

In this paper, the author deals with the presentation and critical analysis of articles published between the two wars in Istrian press, primarily in the Pula daily newspaper L'Azione (Corriere Istriano), to the topic of tuberculosis. Apart from demographic problems, this disease caused major economic problems to the Istrian peninsula, due to a large number of patients and insufficient funds provided by the municipal authorities for settling the hospitalisation costs for their inhabitants. In accordance with this, the fascist authorities not only in Istria, but also throughout Italy, paid great attention to this issue in the media, thereby informing the public of anti-tuberculosis measures and educating it on issues regarding personal hygiene and the possibilities for preventing further spreading of the contagion. In comparison with other provinces in the Kingdom of Italy, Istria was, together with the province Venezia-Giulia, following World War One, on the top of the death-by-tuberculosis list; the mortality rate on the Istrian peninsula exceeded two per mille. In the first few years after World War One, Istrian newspapers, being the most influential interwar media, explained that such a high mortality rate resulting from tuberculosis might, on the Istrian peninsula, be explained as an effect of inadequate personal hygiene, malnutrition, underdeveloped health-related infrastructure and insufficient health-related education. Calamities caused by World War One (famine; the exhaustion of soldiers returning from the battlefield, and of Istrian women and children from Austrian, Hungarian and Czech transit camps) further intensified these preconditions. In 1920, by the Treaty of Rapallo, Istria was annexed to the Kingdom of Italy; however, only in 1926, when the Anti-Tuberculosis Consortium for Istria was established, a multilevel tackling of this pressing demographic and social problem was initiated. It was only after the institutionalisation of fascism was brought to an end in the late 1920s that the media discourse related to the tuberculosis issue changed; the causes for the spreading of tuberculosis were as of that time accredited to the negligence of an individual, whilst optimism and an overall promotion of the beneficent mobilisation and financial solidarity of the population replaced the criticism of health policy.

Keywords: tuberculosis; media; Istria; interwar.